

ენათმეცნიერება, ლიტერატურათმცოდნეობა
LINGUISTICS, LITERARY CRITICISM

მარადიდული კლარჯული წარატივის ენობრივი
თავისებურებანი

ნათელა ფარტენაძე

ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ქართული ფილოლოგიის
დეპარტამენტის ასოცირებული პროფესორი,
ბათუმი, საქართველო

აბსტრაქტი

მარადიდული კლარჯული თხრობის თავისებურებების გამო-სავლენად განსაკუთრებული მნიშვნელობა მივანიჭეთ საუბრის მანერას, როგორცაა: ინტონაცია, მეტყველების ტემპი, საწარმოთქმო და გრამატიკული თავისებურებები, მოდალურ-ექსპრესიული მოქცევები, ლექსიკა-ფრაზეოლოგია და ა. შ. მართალია, ნებისმიერი დიალექტის ენობრივი მახასიათებლები განსაკუთრებულად წარმოჩნდება ბუნებრივი, გაბმული საუბრის პროცესში, თუმცა თქმულის ქაღალდზე ზუსტად გადატანა და მკითხველამდე მიტანა შეუძლებელია, ნებისმიერი კარგად ჩაწერილი ტექსტი მხოლოდ მიახლოებით ასახავს ზეპირმეტყველებას, მაგრამ ჩვენ მიერ წარმოდგენილი მარადიდული კლარჯული თხრობისთვის დამახასიათებელი თავისებურებანი მარადიდელთა მეტყველების ფაქტია, რომელსაც ხშირ შემთხვევაში შინაგანი, იმანენტური კანონზომიერებანი განაპირობებს, ზოგ შემთხვევაშიც კი - ლექსიკური მარაგის სიმწირე.

საძიებო სიტყვები: დიალექტი; მეტყველება; თხრობა; თავისებურება; ინტონაცია; ტემბრი; მოდალურ-ექსპრესიული მოქცევები.

შესავალი

ნებისმიერი დიალექტის ენობრივი მახასიათებლები განსაკუთრებულად წარმოჩნდება ბუნებრივი, გაბმული, ცოცხალი საუბრის პროცესში. ლინგვისტურად საინტერესოა ამა თუ იმ კუთხის მკვიდრთა თხრობის მანერა, გამოთქმა, ზეპირი მეტყველება ზოგადად. სტატიაში მიზნად დავისახეთ გამოგვეკვეთა მარადიდული ნარატივის თავისებურებანი. ვეყრდნობით ზემო და ქვემო მარადიდსა და საქარიის სოფლებში მცხოვრებ მარადიდელ მუჰაჯირთა შთამომავლების მეტყველებაზე ჩვენს უშუალო დაკვირვებას. აქვე აღვნიშნავთ, რომ ჩაწერილი ტექსტი ხშირად ვერ ასახავს თქმულს, სხვაგვარად, ყველაფრის ქაღალდზე გადატანა ვერ ხერხდება.

მეთოდები

წარმოდგენილი ნაშრომი ეფუძნება კვლევის შემდეგ მეთოდებს: დიალექტური მასალის ლინგვისტური ანალიზი სინქრონიისა და დიაქრონიის ჭრილში, სტრუქტურული ანალიზი, დედუქცია, ინდუქცია, ლექსიკურ-სემანტიკური ანალიზი.

მსჯელობა და შედეგები

დიალექტს, როგორც ენის ნაირსახეობას, „ახასიათებს თავისებური ენობრივი იმუნიტეტი, რაც განაპირობებს სამეტყველო თავისთავადობის შენარჩუნებას“ (ჯორბენაძე, 1989:40). ვინაიდან დიალექტი ზეპირი მეტყველების წარმოჩენაა, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება საუბრის მანერას, როგორცაა: ინტონაცია, მეტყველების ტემპი, საწარმოთქმო და გრამატიკული თავისებურებები, მოდალურ-ექსპრესიული მოქცევები, ლექსიკა-ფრაზეოლოგია და ა. შ. ამ მხრივ საკმაოდ მრავალფეროვანი და საინტერესოა მარადიდული კლარჯული თხრობა და მასთან დაკავშირებული თავისებურებანი. ზოგადი სურათის ნათელსაყოფად და შთაბეჭდილებისთვის წარმოგიდგენთ საუბრის ფრა-

გმენტებს და ცალკეულ ფრაზებს. ქვემოთ კი შევეცდებით დეტალურად განვიხილოთ თითოეული შემთხვევა:

მე გურჯი დამაბიწყდა. ჩემები ბათუმიდან მოვდენ. მე აქ დევსვი, აქ დავბერდი. მე მიყვირიან ღარჭებმა, რომ არ იქნება, მე გიმიგონია, ჩემები ბათუმიდან მოსულან'და...

- შენ ნუ უქროლავ, გოოო...
- ამან რები იცის, რები...

მე ახლა უნუთგანი გავხდი, ჭოოო, ჰამა რა ვთქვა: „რა ვთქვა და რა მეგვონო, შენ თქვი და მე გეგვონო..., თელი რომ დამაბიწყდა, ახლა რა ვქნა, ლამაზავ!“.

- ლოცვა ერთმა არკადაშმა იცოდა, მე დამაბიწყდა, ჰიჩ არ ვიცი, არ გიმიგონია. მუბარექმა ღმერთმა გამჩენელმა კარქობა მოქცონ, ძალა მოქცონ, ჭკვა მოქცონ, თავი მოქცონ... ოა ჭკვა გაქვან, ოა - არა, რატომ იარებით? მე ბაბას სახში სამი თვე არ ავსულვარ და თქვენ იარებით, რა კაია...

- პური საჭარები ვექცოდით, ჰამა გადავარდა.

- ყანაში რაის ხებერი იქნებოდა, ვილალებით, გაბანცილი, გამობანცილი, ის იმკენ გდია, ეს - ამკენ, მოღალილი. ახლებს ბერებო არ უნდანან. არც კაცებს უნდანან, არც არვის. საქმე არ უნდანან. ყანები და ბახჩები დარჩა. ჯიფეში არ აქ, ჭამაზე მივა. სოფელში ჰადმე ქათამი არაა, ძროხები არაა, ახლებმა არ იჯებთან. ახლა კითხვაზე მიდიან. სოფლიელი არ კადრულობენ.

ენწინ შიშა მევტანდით, შიშა გავყიდდით, ბახჩა მოვთხრიდით, ძროხა შევხედვით, ჰაივანს შევხედვით, ზამთარში-ზამთრულა, ზაფხულში-ზაფხულურა. ზამთარი'ნა მოვდეს და არ იცი, თუ?, ჭკვა არ გაქ, თუ?

ეს გახლავთ ფრაგმენტი მარადიდიდან წასული და საქარიაში მცხოვრები 85 წლის ქალბატონის მონათხრობიდან.

ზეპირი მეტყველების პროცესში საუბრის მანერას მნიშვნელოვნად განაპირობებს მოლაპარაკის ტონი და ინტონაცია,

რითაც მიხრობელი გამოხატავს თავის ემოციურ დამოკიდებულებას ნათქვამისადმი. ამასთანავე, „ინტონაციას არა მარტო გამოხატვის ფუნქცია აკისრია, არამედ თავისი შინაარსიც აქვს, როგორც წინადადების სტრუქტურის აუცილებელ კომპონენტს“ (ჟღენტი, 1963:78). მსგავსი სტრუქტურის წინადადებები მრავლად დაიმბნება მარადიდელთა მეტყველებაში. კერძოდ: მოსაუბრის ინტონაციური მიმოქცევა ქმნის **რომ'** კავშირიანი ქვეწყობილი წინადადების თავისებურ შეკუმშულ კონსტრუქციას, ის უმეტესად მთელი დამოკიდებული წინადადების მაგივრობასაც ეწევა და ყოველთვის დადებით, ცოტა გადაჭარბებულ მოქმედებაზე მიუთითებს. მას ხშირად თავის მოწონების მიზნითაც იყენებენ:

ხორციდან იმდონი საჭმელი არი, **რომ...**; კაÁ ქორწილი იყო, დამკრელით, იმით... იმფერი სიმღერით მომიყვანეს, **რომ...**; იმფერი კაÁ დედამთილი მყავდა, **რომ...**; რამ არ მამლევენ, **რომ...**; ჩვენ იმდონი სიმინდი მაქვან, **რუმე...**; იმან ისე ილაპარაკებდა, **რომ...**; წინ-წინ იმფერი ალიყურები იყო, **რომ...**

მოცეულ შემთხვევებში **რომ'** კავშირის ხმოვანი გრძლად წარმოითქმის და სწორედ ამ ინტონაციაში დევს შინაარსი და მთავარი აზრიც.

მარადიდულ კლარჯულში მკაფიოდაა გამოკვეთილი **თუ'** და **და'** კავშირ-ნაწილაკის ინტონაციურ-ექსპრესიული ფუნქცია, რაც განსაკუთრებით ხელშესახებია კითხვაპასუხიან შეკუმშულ კონსტრუქციებში, ძირითადად ბოლოკიდურა პოზიციაში:

- სალდათმა უთხრა, ღმერთი არი **თუ?**
- კაცი'ნა გეახლოს, მოგიკტა **თუ?**
- რისთვინ წერავთ, მაკითხო'ნა **თუ?** კაÁ რამეა **თუ?**
- ჩვენ **თუ?** ბაბა ანეÁდან, ნენეÁდან, სხვაÁ ვისგან'და დეÁწავლო გურჯული?
- შავი ლობიო არი **თუ?** მოხარშული სიმინდი არი **თუ?** ისი ყველა ოჯალში ვერ ნახეფ. ახლა ვინცხა მოვა, გარეთ, ქალაქიდან, იკითხვებენ: მოხარშული სიმინდი არი **თუ?** მოხარშული სიმინდი რამითი წვალემა აქვა, იცი **თუ?**
- ჰელბეთ მანქანაში საყიდო რამ გაქვან, ყიდავთ **თუ?**

- რაები ვწიეთ, იცი **თუ?**
- ამათი ხისიმები ცნობილოფ **თუ?**
- მე და შენ ერთი ვართ **თუ?**
- ბათუმი აქავრზე კაა **თუ?**
- სუზმე **თუ?**... ოლორთი ჩავაყენავ თორბაში, გავწურავ, იქნა სუზმე;
- ეადა ახლა თქვენ რაათ მოხველით? ფეხით **თუ?**
- ჰაადავრობაში წებველით, ჰად იყავთ? იმკენ წებველით **თუ?**
- თქვენი იქ არაა? იჯებით **თუ?**
- კაცი'ნა გეახლოს, მოგიკტა **თუ?**
- შენ ჰკვა არ ქონებია, რისთვინ წერავთ, მაკითხო'ნა **თუ?**
- ნასამი არ მაქვან **თუ?**
- მამათილმა **თუ?** ვინმემა რავარ დაკლიდა საქონელი, ვინ დაგაკლევებდა!
- ახლა რომ ექნებთან, მასე იყო **თუ?**
- ქორწილი რაფერ იქნება არ იცი **თუ?**
- ძალი ჩემთანაა **თუ?** - ქალაქშია; რამ არ უშავს, რამ ეტყვის **თუ?**
- წებვიდეთ, **თუ?**...
- იმვითა **თუ?** კავშირ-ნაწილაკის შუა პოზიცია:
- იცი **თუ?** ბაარამი? სხვა'ნა მოხვიდეთ **თუ?** კილო? იქაურობაში ილაპააკეთ **თუ?** ქომო?...
 რაც შეეხება და'-ს ფუნქციას, ის ძირითადად სამხრული კილოებისთვისაა დამახასიათებელი და კარგადაა გამოკვეთილი მარადიდულ კლარჯულში, რომელსაც ზოგ შემთხვევაში თხოვნის ინტონაცია აქვს და უმეტესად აღარ მოითხოვს აზრის გაგრძელებას, გაგრძელებული ინტონაციით მთავრდება წინადადება ან, იშვიათად, ხდება მისი დაზუსტება. მაგალითად:
- თურქქია'და, გადადრეკილი თურქქია. სხვა ენა არ აქვან. მეტი კად თურქქე არ აქვან;

- იარეთ, კაცო, დელიყანი კაცები ხართ, ჭკირთი არ წიკავ, იარებით'და;
- აშლილი იყო ოჯახობა, დაბეჭდა'და;
- გელინლიქი - ჩასაცმელები, დოდოფლების ჩასაცმელი'და, დუგუნზე ჩეცვამდა;
- გაბიწყდება'და, ბევრი დრო გეძარა;
- გურჯი ვარ'და, ჩემი ლაპარიკი ვერ არიგებენ;
- მოთხვე'და!;
- დევწავლეთ'და, მაწავლებელი ქურთი იყო;
- არქადაშები იყვენ'და იმნებიდან წერვიდადა დევწავლეთ'და;
- ომი იქნა, საზღვარი მოჭრენ, თურქი ფული რამე არ იყო'და;
- შაჰამელი, ფული რამე არ იყო'და;
- იქიდან [საქართველოდან] წამუელონ მა[რ]წყვის ლეჩერი, რაცხაები წამუელო, არ ექნებიან და ვჭამთო'და;
- წისქვილმა ტეხავს'და... ამტრევს'და წისქვილმა; ვაფქვევთ'და წისქვილზე;
- ბიჭები წევლენ'და; ინშალლა რამე ზარალი არ მიმივლენ'და;
- ნენეს ნენი იტყვით'და? ჩვენც ნენი ვიტყვით. ჩვენებური - ანნე. ამან ანნე;
- ამან მეტი სამმეობა არ იცის'და;
- ახლა ი ჭკვა არ მაქ, დავბერდი'და;
- აქ'ნა იმცხოვრონ, ეყო'და ეს სახლი, ისაქმოს და ჭამოს. მე ვსაქმოფ, ვჭამ'და, მანც ისაქმოს და ჭამოს;
- მიყვარს'და;
- ბეჭედი რომ არ მექნა თითზე, დიდი იქნა'და, ეადა რომ მოთხრა შიგიცვალო'ნდაო, გევექნიე;
- ჩემთინ ფრობლემი არაა'და;
- ქათამი მოვხარშავთ, იმის უკან დაფქვევლი ჯევიზი ჩავაყრით, კაკალი ჩავაყრით'და;

– სახლობა ვიჯებოდი, გარეთობა, ძროხა მყავდენ, თეელი ვიჯებოდი'და;

– აბა, არ დამავიწყდება'და!

– ვილაპარიკე'და, სხვა რამ არ ვიცი...

საუბრისას იმდენად მნიშვნელოვანია ინტონაციის ფაქტორი, რომ ოდენ მისი საშუალებით იქმნება წინადადების სპეციფიკური კონსტრუქცია, რითაც გამჟღავნდება მთქმელის დამოკიდებულება მონათხრობი ამბისადმი.

გაბმული მეტყველებისას მარადიული ხშირად იყენებს **მერე/მემრე** ზმნიზედას, რომელსაც ზოგჯერ ენაცვლება იმავე მნიშვნელობით გამოყენებული ფორმა - **იმის უკან**. აღნიშნული ფორმები ასეთ შემთხვევაში მიერთებითი კავშირებია და გადმოგვეცემს არა რომელიმე კონკრეტულ დროს, არამედ მთელი წინადადების დროითი მსაზღვრელია და მიერთებულ ზმნა-შემასმენელთან ერთად გვიჩვენებს წინადადების წინამავალი ამბის შედეგს, ან მოქმედების პროცესის ინტენსივობას, ჩვეულებითობას...

– ყურძენი პირველათ მოვკრიფავ, **მერე** ერთი დღე გავაჩერავ დიდი პლასმასის ბანკის შიან, **მერე** დავზილავ ლამაზათ, დილასამოზე ვურევ, **მერე** თუთხმეტი დღეს იქნება, **მერე** ისემები ავწევ ჭაჭაები, **მერე** ათი დღე ცოტა შექერი მივცემ, ცოტა წყალი, **მერე** ოზდახუთი დღე იქნება, გამოვწურავ, შლანგი ვაძლევ იმის შიან, **მერე** ადუღდება, გედევა, შევხედავ, რომ არ იქნება, **მერე** დავწურავ და ვინცხას უნდა მივცემ.

– სამი სუ ბარდალი ძე, ორი კვერცხი, სამი კაშული ოღურთი, ერთი ჩაღ ბარდალი ზეთუნი ოღი, კარქა'ნა მოზილო, მოზილავ, **იმას უკან** ჰარი ლისტი მოჭრან'ნა. ოღით მოვზილეთ, **მემრე** გამუაცხო'ნა ლამაზი, **იმის უკან** შერბეთი'ნა აადულო, შერბეთში არი წყალი და შექერი, პაწაღ ლიმონი, **მერე** ოღი ზეღდან'ნა მუასხა.

– ფხალი მოვკრიფავთ ლამაზათ, გაარჩევ, გარცხავ, **მერე** მოჭლიმავ ასე, კაღ'ნა დაჟლიმო, **იმის მერე** წყალი აადუღავ, იმ დუღარე წყალში ჩაყრი ფხალი, ზეღდან ზეთი, კარაქი ძროხისა, დაყრი პირპირას, მარილი, ცოტა იდუღავს, მეღხარშება, ღერს

რომ შეხედავ, იმის მერე ბიბერი დაჭრი, მერე ტომატისი დაჭრი, სიმინდი, თუ გექნება სიმინდი, თუ არა - ბრინჯი გადააყრი.

– მერე სახში დაჯდებოდენ, საჭმელები-მაჭმელებს იქნებოდა ბოური, მერე საჭმელი-მაჭმელი მოთავდებოდა, იმის მემრე დეაწყებდენ ხუმრობა, გელინი მოვდა და ახლა ასე დაჟდებოდენ ქენარზე, ბიჭიც დუჟდებოდა, დეაწყებდენ სამა, ერთხელა ისამებდენ, ისე დამთავრდებოდა...

აშკარაა, რომ ზმნიზედა მერე//მემრე//მემრენ//იმის უკან ქმნის მომავალი დროის სემანტიკურ ველს, თუმცა მოცემულ კონტექსტებში მასთან მიერთებული ზმნა-შემასმენლები გამოხატავენ არა კონკრეტულ დროს, არამედ მას განუსაზღვრელი, ზოგადი დროის მნიშვნელობა აქვს და ამასთანავე შეიცავენ მოქმედების მრავალგზისობის გაგებასაც.

ეს ყველაფერი კი ადასტურებს აღიარებულ დებულებას, რომლის მიხედვითაც „ზოგადდროულობა და ჩვეულებითობა თითოეული დროის შიდასივრცულ განზომილებაშია საძიებელი“ (ჭიკაძე, 2017: 677).

მარადიდულ კლარჯულ თხრობაში ყურადღებას იქცევს რეალური და გრამატიკული დროის ურთიერთმიმართება. ხშირად მოსაუბრისათვის უფრო მნიშვნელოვანია ფარდობითი დრო, ვიდრე გრამატიკული, რაც მხარს უჭერს მოსაზრებას, რომ „დრო არის ოდენ სემანტიკური კატეგორია და არა გრამატიკული“ (გოგოლაშვილი, 2011: 324). ამავე საკითხს უკავშირდება დროის გადაწევის ფაქტორი:

საუბრისას აწმყოში მომხდარი მოქმედება გადატანილია წარსულსა და მომავალში:

– მე შენთან ვილაპარაკავ, ერთი კაცმა წევა, ჟანდარმას ეტყვის, მოვა წეყვანს;

– რატონ მოხველი და ახლა შიმიყვარდენ და არ'ნა დამავიწყონ;

– ჩვენი რესმი გამოჩდა და ჩვენ გველმეშაპი გვგონიან;

– გველმეშაპი ფთები ქონებია, ფრენს, უკან გობი მოკიდული ქონებია, იმ გობში შენ გდეფს, საცხან მივა და ჭამს ინსანი;

– პური ბორჩხაში დათესევენ, აქ არ დიმიანახია.

მოცემულ შემთხვევაში აწმყოთი გადმოცემული მოქმედება გაგებულია, როგორც წარსულში მომხდარი ან მომავალში მოსახდენი, თუმცა არ შეიცავს კონკრეტული დროის გაგებას. ფაქტობრივად, ესაა ზოგადი აწმყო, რაც მოგვითითებს ზოგად-სივრცულ აზროვნებაზე.

მარადიდელთა თხრობაში შეინიშნება წინადადების სტრუქტურული ყალიბის გარდამავალი საფეხური, რაც გამოკვეთილია პარატაქსულ კონსტრუქციებში. კერძოდ, ეს ეხება ისეთ შემთხვევებს, როდესაც საუბრისას ინტენსიურად მეორდება ერთი და იგივე სიტყვა-წევრი, განსაკუთრებით კი ზმნა-შემასმენელი:

– მე მაქინა **მაქვან**, ყველაფერი **მაქვან**... ძველი ინსნების უსტობა არ **მაქვან**;

– სელს **დავთესბდით**, პური **დავთესბდით**...

– ჩიტები მოვდოდენ ბევრი; პურმა თავი **მიცემს**, იმა შიან პარკები **მიცემს**;

– ჩვენი დიდვანებმა რუსებისთვინ გონჯი არ **იტყოდენ**, ერმენისთვინ – კაა არ **იტყოდენ**;

– ჩვენი ლაპარიკი სხვაფურია, ქლასკურის გურჯიჯეს არ **ეწყობა**: ხებასას **ეწყობა**, ბორჩხას **ეწყობა**, მაჭახლისას, ქლასკურისას არ **ეწყობა**;

– იმნებისა წორი გურჯია, ჩემი დერდი **ვაგნებიეფ**, ჰამა კარქა ვერ **ვაგნებიეფ**;

– შავშეთში ბოდნე მღერობენ, მეტი საქმე არ აქვან, ჩაა არ აქვან, თხილი არ აქვან...;

– გელინო, გელინო, როდს **მოხველი**, კაა ფეხით **მოხველი**, აქევრობას შეეჩვიო, კაა გელინობა ქნაო;

– ოქრუები, ალთუნები **იქნებოდა**, გელინლული **იქნებოდა**;

– ასე, ზომო, სოფლებისკე ქალი არ მიცემდენ, არ **გავათხოვდით**. ქვედაა მარადიდი, კირნათი... **გავათხოვდით**;

– იმან **იჭირავს**, ქალმა **იჭირავს**;

– ჩემი ღარჭებმა კიდე **არიგებენ**, რძალი ვერ **არიგავს**, მიყვარხარ, ჰამა ვერ **ვარიგავთო**, იქ მეზობლებმა;

– გაზაფხულზე ენწინ ბოსტანი მოვთხრით, მაკიდო, ჰამი-დორი დავთესავთ, ხახვი **დავარგავთ**, სიმინდი **დავარგავთ**, გავმარგლავთ ლამაზი;

– მახარებელაა რომ მოვა, რახი მე^ათხოვავ, ხილი მე^ათხოვავ, ბაქლავა მე^ათხოვავ, ქათამი მე^ათხოვავ. სუფრას დე^აჭირვენ, გოგოს თარაფები წინდაწინ მოვლენ, დაჟდებიან მასაზე და მაშინ მე^ათხოვებენ;

– ხორც გადავხრაკავთ, სარმა გავაკეთავთ, წვანე ლობიო გავაკეთავთ, ფილავი გავაკეთავთ, ბაქლავა გავაკეთავთ;

– წინ ბრინჯი დავთესევდით, თუთუნი დავთესევდით;

– დე^აწავლისო. არა, მარა, არა, მარა, გააჩხოკიენ იმ თარაფმა, დედე^ა დააჯერენ, ანე^აც დააჯერენ;

– ერთი პაწაა ქენერი ბახჩა მაქ. გოგვები ყველაა გაათხოვა, სიძეები ყავს, ბადიშები ყავს, უვლის...;

– ბახჩაში ყველამფერი იყო, ჰამა ქინძი არ ურთობენ. ბიბერი ურთობენ, მაკიდონი ურთობენ, ჰამა ქინძი არ ურთობენ;

– გირტყმიდა, რომ არ დე^აწავლებდი, გირტყმიდა, ჩემი დროში ასე გირტყმიდენ, ამაზე გირტყმიდენ;

– გელინი მყავს, საქმობს, ძროხა გყავს, ბახჩა გვაქ, სიმინდი გვაქ;

– ბიჭმაც ჩა^ა იგებს, თხილ იგებს...;

– სილორი იქმენ, მანთი იქმენ... მე რა ვიცი რავა^ანა^ა იქმენ;

– შენ ჩემზე ბევრი ხარ, ჰამა დაჰა კა^ახარ, ჩემზე კა^ახარ;

– ძროხა მყავდენ, ქათმები მყავდენ, თელი მუუვლავდით იმნებს;

– ლიმონი ჩავაყრით, ფულებე^ა ჩავყრით, კარაბე^ა ჩავყრით, კარა ბიბერი და ჩირდინ გავაკეთავთ, მოხარშილი ფქვილი გუურევ, ბორჯამზე დაასხავ, კაკალი მოასხავ, ზეითუნ მუასხავ ზე^ადან, მემრე ჭამონა, დაჟდე^ანა;

– ალთუნი ევლეფთ, ჩასაცმელები ევლეფთ, რაცხა უნდანან ის ე^ალებენ;

– ტათლი მე^ათხოვდენ. ბიჭის სახში გოგოს თერევი მე^ათხოვდენ ქათამი, თხილი...

ასევე ხშირია „ზოგად-განუსაზღვრელი მნიშვნელობის შემცველი არის“ ზმნა-შემასმენელი, როდესაც ის ფუნქციურად

დამოუკიდებელია და არა შედგენილი შემასმენლის ნაწილი“ (ლოლაძე, 2004:98). კერძოდ:

აქ ყველაფერი არი: ჩაი არი, თხილი არი, სხვა რამ არ არი...; ჩოქელელიც არი, ჩლგჩილი ფეინირიც არი, კურრუთი აკეთავენ...

გარდა ზმნა-შემასმენლისა, დასტურდება სხვა სიტყვა-წევრის ინტენსიური გამეორებაც:

- **პაწაა** ლობიაა, **პაწაა** სიმინდი, **პაწაა** ბიბერი მაქ დარგილი;
- **ზოგმა** ისამავდა, **ზოგმა** იმღერავდა...

მარადიდულ კლარჯულში ხშირია მიმართვის ფორმების გამოყენება წინადადების ბოლოს განსხვავებული ინტონაციით, რომელიც მარადიდელთა თხრობას განსაკუთრებულ ელფერს სძენს:

- ეადა ჩემი თავი დუუწავლებიან, **გოოო!**
- ქართულ აგნეფ, **ჭოოო?**
- ზათი ვერ ვიქავთ, ჰაივანია, ისროლება, **კაცოო!**
- სახელები ბოვრი დამბიწყდა, **ჯოოო!**
- ი დელი ვინ ეაყვანს, **გოოო!**
- კიდოვ ვერ გიცანი, **ჭოოო!**
- ძვალი გეეზარდა, **ჭოოო**, მენჯში...

განსაკუთრებით თვალში საცემია თურქული **იშტე** ნაწილაკი (თურქ. İşte – აი! ჩვენებითი ნაწილაკი), რომელსაც ჩვენებითის ფუნქცია არ აქვს მარადიდულ კლარჯულში და იყენებენ საუბრის დასრულებისას ან შეწყვეტის შემთხვევაში, როცა მთხრობელი, ან ვერ აგრძელებს, ან არ სურს საუბრის გაგრძელება:

- ანნემა იტყვის, რომ დღეს საქმობელი ინსნები მყავდენ, ვასაქმე, საჭმელი გუუკეთე, მევალე **იშტე**;
- მიორე არ მეაყვანა, ნიშანლია ჯერ, მიორე დანიშნული მყავს, ზამთარში მევეყანონდა **იშტე**;
- ერთი ბიჭი ქალაქშია, იმას ბაღნებიც ყავს, ძალიც ყავს... არიან **იშტე**;
- ვჭამთ, ვსვამთ, ვართ **იშტე**; შენ რა გაგაგნებო **იშტე**...

ერთგვარი დანანება - სევდის გამომხატველია **ეი კიდი//ჰაა კიდი** შორისდებული:

- **ეი კიდი**, ჩეთინი იყო ცხოვრება;

- ეი კიდი, თეელი რამე ავსილია-მეთქი აქ, ადრე რამ არ იყო;
- ჰაÁ კიდი, რა კაÁ დრო იყო...

მარადიდულ კლარჯულ თხრობაში განსაკუთრებით თვალში საცემია დუბლირებული კომპოზიტები, რომლის მეორე ნაწილი ყოველთვის მ'- პრეფიქსიანი ფორმაა და რომელსაც ძირითადად იყენებენ ისეთ შემთხვევებში, როცა ერთი რიგის სახელებია ჩამოსათვლელი:

- არ დარჩენ ხალხი. დომუზებმა **თხილი-მილი** ჭამდენ, ახლა კიდევ ჭამვენ, **თოფი-მოფი** აყრიან...;

- მერე სახში დაჯდებოდენ, **საჭმელები-მაჭმელებს** იქნებოდა ბოური, **საჭმელი-მაჭმელი** მოთავდებოდა, იმის მემრე დეფწყებდენ ხუმრობა; სახლები დააქციენ. შაჭმელი მიცენ: **ფილავი-მილავი**, შეჭამენ, დარჩენ;

- ამნებს არ ეამებოდა მოკლეკლავიანი, **აჩული-მაჩული**;

- ბებიაძისი, ბაბუაძისი წეველით, გოგო მოვთხვეთ, დავაბით ბეჭედი, **ქორწილი-მორწილი**, ვსიო;

- მისი სულისთინ უკითხებენ, **ღვინო-მინო** არ ალი;

- ყველი-მელი არ ვაკეთავთ, ერთი ძროხა მყავს;

- ქალაქი-მალაქი არ ვიცი. ჩემი ბიჭი იქ ნასაქმია და იცის;

- **ტათლი-მათლი** გავაკეთავთ, წულებდით წასლიხან. ახლა არა, ახლა მალაზიაშია ხაზირი;

- არ დარჩენ ხალხი. დომუზებმა **თხილი-მილი** ჭამდენ, ახლა კიდევ ჭამვენ, **თოფი-მოფი** აყრიან...;

- მერე სახში დაჯდებოდენ, **საჭმელები-მაჭმელებს** იქნებოდა ბოური, **საჭმელი-მაჭმელი** მოთავდებოდა;

- ძროხას ვარჩენდი, **ხოზო-მოზო** ვზდიდი;

- თუ **ნაჭიჭყი-მაჭიჭყი** ქალია და ფეხით მეგემ დადის მაინც არ იყიდია;

- მე **სურათი-მურათი** არ მინდა...

საუბრისას საინტერესო და თავისებურ ინტონაციას ქმნის უნდა' ნაწილაკის განსხვავებული ვარიანტები, რომელიც სამი

ფორმით გვხვდება მარადიდულ კლარჯულში. ის დაერთვის თითქმის ყველა მეტყველების ნაწილს და შეიძლება ერთ წინადადებაში რამდენჯერმე იქნეს გამოყენებული:

უნდა'—ნა'/და'/ნდა':

- სოდადები **ჩეიწერო'ნა?** რათ გინდა?;
- აქ წამოდთო, უთქმია დედეს. მაქ **რა'ნა** ვქნათ ფეხჩორუხიან თურქეფშიო, დარჩენილან, არ წამოვდენ;
- კაცზე მეტი კად **არ'ნა** თქვაო, **არ'ნა** მუულობოო, არ შექჩესო;
- **კარი'ნა** დუუტოო;
- არ მიქნიაო, მარა წამოვალო. წალამდი **საჭმელი'ნა** **გაჭამოთ'ნაო**, შორიდან მოხველითო;
- შენ **ნავში'ნა** დადგეო თუ წეხვიდეო;
- უყვირია! სალდათმა ფიშელი მიცა, **მოგკლა'ნაო**;
- ახლა ამას ადგილის სახელები უნდა, ვუთხრათ, **ყველაფერი'ნა** იცოდეს, ქითაბიზა დაჭირდება;
- **ენა'ნა** გატეხო, რომ თქვა; ის მამამისის სახში, **მისი'ნა** მოკრიფოა, დილაღ წევდა;
- ერთი მუსაფირები მომივდა...: **წევდე'ნა**;
- ამ ქალმა მალაპარიკავს. სხვა **რა'ნა** გითხრა, გავათავე; **რატონ'ნა** გიმიკვირდენ?
- ჩვენ არ ვიცით რომ, **რა'ნა** გითხრათ;
- იმამ ხოფე'დან მექტები გამუუგზანა ფაფაზ, **მუსლიმანი'ნა** გახდე თუ **არ'ნა** გახდეო; **არ'ნა** გავხდეო;
- ეთხოვა, **ჩამოსულიყო'ნა** აქდა ბოვრი **კაცი'ნა** ყაჩმიდან, მგაფ, აჭრიან...
- მაგინავს, **მუზიკა'და** მინახოვო. დავულჯი ვნახე, ზურნაჯი – ვერა;
- ზამთარში ვინმე არაა, **ვინ'და** შევდეს, რაში ჭირია?
- დიდმა **რაფერ'და** დედმახოს; ხელი **წუუსვა'და**, **ფარა'და** **ავართვა'და** გოდა;
- წინეთ **ბაბა-ნენეს'და** მოწონდენ, სხვა თეელი ვერ ითხოვდი;
- დედეს უთქმია, ტილიანი თურქი **რათ'და** ვქნაო, მერე აქ მოსულა;
- ამოსულან სალდათები, **წიგიყვანოთ'დაო**, უთქმიან ამ კაცისთინ;

– რუსმა გზავნიდა კაცებს, **დეეწავლა**’და რამდენი ჯარია, კაცია...;

– ჩემი ბაბამა იტყოდა, ჩემი გოგო **ახლოს**’და იყოს, ფეშტემალი უმუხსნელი მოვდესდაო;

– **თეელი**’და მეატანო;

– მე ბორჩხას გაზდილი ვარ და დედამთილს ვუთხარი, ისინი **თავლია**’და მოვდონ, **პანტალონები**’და ეცვან და **მე**’და ჩეცვა?

– ბიჭის თარაფმა **თეელი**’და მეატანო;

– სახში ქონდა, მარა შენი შენ **ქქონდეს**’და;

– ზამთარში ვინმე არაა, **ვინ**’და შევდეს, რაში ჭირია?...

– კაცმა უთხრა, შენი ასე ნაქნი გუუგნიანო, **წიგიყვანონ**’ნდაო;

– აქავრი საქმე იქ უძლევია, იქავრი – აქა. უთქმიან, **დაგვარქონ**’დაო;

– შვილო, ერთი სოფლიდან ჩემი თანაკლასელია და **დაგა-ქორწილო**’ნდა, ჰამა, ერთი ინსიტუტში წევდა, იქიდან ითხოვა, ერთი ართვინიდან ითხოვა.

არის შემთხვევები, როცა ერთ წინადადებაში ორივე შემოკლებული ფორმა ერთმანეთის გვერდით სხვადასხვა წევრთან გამოიყენება:

– ის მამამისის სახში, **მისი**’ნა **მოკრიფო**’და, დილაა წევდა;

– ალი რომ არ დეეცეს **ორმოცამდე**’და უფრთხილო, გარეთ **არ**’ნა გაახედო, რომ ალი დეეცემა, **მოარიდო**’ნა;

– **დღეს**’ნა ჩამოვდენ ისე გავს, **ამაღამ**’და ჩამოვდენ...

თავისებური ინტონაციით წარმოთქვამენ წინადადების ბოლოს კითხვით ნაწილაკისა და შორისდებულის ფუნქციით გამოყენებულ **აავ//ა** ელემენტს.

რამდენი ვიცინე, **აავ?**; ზარალი აძლევს თურქეთშიო, **აავ?**;

თუნელი გამეარეთ, **აა?**

მიუხედავად იმისა, რომ შეძლებისდაგვარად წარმოვადგინეთ მარადიდული კლარჯული თხრობის თავისებურებანი, მაინც შეიძლება ითქვას, რომ თქმულის ქაღალდზე ზუსტად გადატანა და მკითხველამდე ზუსტად მიტანა შეუძლებელია, ნებისმიერი კარგად ჩაწერილი ტექსტი მხოლოდ მიახლოებით ასახავს ზეპირმეტყველებას, როგორც პროფ. მ. ფაღავა აღნიშნავს: „დი-ალექტური მასალის ჩაწერა რთული საქმეა. მკვლევარი ვალდ-

ებულია და ცდილობს კიდევ ჩაწერილ ტექსტს მაქსიმალურად შეუნარჩუნოს ბუნებრივი ჟღერადობა..., როგორ ჩაიწეროს მასალა ისე, რომ მკითხველმა სწორად აღიქვას დიალექტური წარმოთქმის თავისებურება, როგორ ასახოს დიალექტურ ტექსტში ცოცხალი მეტყველებისთვის დამახასიათებელი, ვთქვათ, დინჯი საუბარი, რაც ასე განასხვავებს ერთმანეთისაგან ერთი სოფლისა თუ ხეობის მეტყველებას მეორისაგან“ (ფალავა, 2015: 127-128). ასეთ თავისებურებებზე ზოგჯერ რესპოდენტიც მიგვანიშნებს: „მარადიდლებმა მეტი სხვანაირი ლაპარაკი იციან, ტეხენ სიტყვას ყიაში“ (ცინცაძე, 1952:1). „ყიაში სიტყვის ტეხა“ შეუძლებელია ჩაიწერო და გააგებინო მკითხველს, რომლისთვისაც უცხოა მოცემული დიალექტი. ამიტომაცაა, რომ ჩაწერილი დიალექტური მასალა სწორად აღიქმება და გაიგება მხოლოდ ამ დიალექტის მატარებლისთვის, რადგან: „სხვა დიალექტზე მეტყველისათვის მისი აღქმა-გაგების ხარისხი იკლებს კილოურ თავისებურებათა ზრდის შესაბამისად“ (გვანცელაძე, გვანცელაძე, 2000:47).

დასკვნა. ამრიგად, ჩვენ მიერ წარმოდგენილი მარადიდული კლარჯული თხრობისთვის დამახასიათებელი თავისებურებანი მარადიდელთა მეტყველების ფაქტია, რომელსაც ხშირ შემთხვევაში შინაგანი, იმანენტური კანონზომიერებანი განაპირობებს, ზოგ შემთხვევაშიც კი - ლექსიკური მარაგის სიმწირე.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- გვანცელაძე, გ. გვანცელაძე, თ. (2000). *ქართულ დიალექტთა ურთიერთმიმართება და დიალექტური ტექსტის აღქმა-გაგების ხარისხი*. XX რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სესიის მასალები, თბილისი;
- გოგოლაშვილი, გ. (2011). *თანამედროვე ქართული ენის მორფოლოგია*. გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი;
- ლოლაძე, ნ. (2004). *არის' ზმნა ქართველურ ენებში (ფუნქციური ანალიზი)*. გამომცემლობა „ცოდნა“, თბილისი;
- ჟღენტა, ს. (1963). *ქართული ენის რიტმულ - მელოდიკური სტრუქტურა*. თბილისი;

- ფაღავა, მ. (2015). *სამხრული კილოები - შესწავლის მდგომარეობა და კვლევის პერსპექტივები*. ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, XIII, თბილისი;
- ცინცაძე, მ. (1952). *დაკვირვებანი ბათუმის მკვიდრთა მეტყველებაზე*. საქართველოს სსრ სტუდენტთა IV სამეცნიერო კონფერენცის, მოხსენებათა გეგმა და თეზისები, თბილისი;
- ჭიკაძე, რ. (2017). *კახური ნარატივის ენობრივი იმუნიტეტი*. „კულტურათაშორისი დიალოგები“, IV, თბილისი;
- ჯორბენაძე, ბ. (1989). *ქართული დიალექტოლოგია*. I, თბილისი.

REFERENCES

- Gvantseladze, G., Gvantseladze T. (2000). *Kartul Dialekt'ta urtiertm-imarteba da dialekt'uri tekstis aghkma-gagebis khariskhi*. XX respublikuri dialektologiuri sesii masalebi, Tbilisi;
- Gogolashvili, G., (2011). *Tanamedrove kartuli enis morfologia*. gamomtsemloba „meridiani“, Tbilisi;
- Loladze, N. (2004). *aris' zmna kartvelur enebshi (punktsiuri analizi)*. gamomtsemloba „tsodna“, Tbilisi;
- Zhghent'i, S. (1963). *Kartuli enis rit'mul-melodikuri st'rukt'ura*. Tbilisi;
- Paghava, M. (2015). *Samkhruli kiloebi – shestsavlis mdgomareoba da kvlevis perspekt'ivebi, kartvelur enat'a st'rukturis sakitkhebi*. XIII, Tbilisi;
- Tsintsadze, M. (1952). *Dakvirvebani Batumis mkvidrta met'qvelebaze*. Sakartvelos st'udent'ta IV sametsniero konperentsiis mokhsenebata gegma da tezisebi. Tbilisi;
- Gh'ikadze, R. (2017). *Kakhuri narat'ivis enobrivi imunit'et'i*. „kult'uratashorisi dialogebi“, IV. Tbilisi.
- Jorbenadze, B. (1989). *Kartuli dialektologia*. I, Tbilisi.

Narrative features of Maradidi Klarjuli

Natela Phartenadze

Assoc. Professor
Department of Georgian Philology,
Batumi Shota Rustaveli State University,
Batumi, Georgia

Abstract

Dialect, as a kind of language, is characterized by a type of linguistic immunity, which contributes to the preservation of verbal originality. Since the dialect is a presentation of oral speech, special importance is attached to the manner of speech, such as: intonation, tempo of speech, grammatical and expressive features, modal-expressive forms of behavior, vocabulary-phraseology, etc. In this regard, the narrative of Maradidi Klarjuli and its features are very diverse and interesting.

The manner of speech in the process of oral speech is significantly influenced by the tone and intonation of a speaker, thereby the narrator expresses his emotional attitude to what is being said. In addition, intonation performs not only the function of expression, but also has its own content as an essential component of sentence construction. Sentences of this structure are often found in Maradidi's speech. In particular, the intonational circulation of the interlocutor creates a kind of compressed construction of a complex sentence with the conjunction **რომ** (“that”), it mostly concerns the entire dependent sentence and always indicates a positive, somewhat exaggerated action. It is often used for personal praise (ჩვენ იმდღის სიმინდი მაქვან, **რუმე**...). In such cases, the vowel sound in the conjunction **რომ** is pronounced for a long time, and it is in this intonation that the content and main meaning lie.

The intonational-expressive function of the conjunction-particles **ოჲ** - “or” and **და** - “and” is clearly expressed in Maradidi Klarjuli,

what is especially noticeable in the question-answer compressed constructions, mainly in the final position (– მე და შენ ერთი ვართ **თუ?** – ბათუმი აქაერზე კაა **თუ?** – ძალი ჩემთანაა **თუ?** – ქალაქშია; რამ არ უშავს, რამ ეტყვის **თუ?** – წეხვიდეთ, **თუ?**...).

A conjunction-particle can be rarely found in the middle position (იცი **თუ** ბაა რამი? სხვაა ნა მოხვიდეთ **თუ** კიდო?...).

The conjunction-particle **და**–“and” is mainly characteristic of the southern dialects and is well expressed in Maradidi Klarjuli, which in some cases has the intonation of a request and often no longer requires continuation of the thought; the sentence ends with the prolonged intonation or, occasionally, is continued with a clarification (– გაბიწყდებაა **და**, ბევრი დრო გეძარა; – გურჯი ვარა **და**, ჩემი ლაპარაკი ვერ არიგებენ; – მოთხვეა **და**!; – ვილაპარაკეა **და**, სხვა რამ არ ვიცი...).

The intonation factor is so important in a conversation that it creates a specific sentence construction, thereby revealing the speaker's attitude to the narrated.

The adverb **მერე/მემრე** –“then” is often used in the Maradidi dialect. However, it is sometimes replaced by the form with the same meaning - **იმის უკან**. The above forms in this case are conjunctions and do not convey a specific time; but they are time determiners of the entire sentence and, together with a joined verb-predicate, show the result of the previous narrative, or the intensity of the action process, the usual action...

Obviously, the adverbs **მერე/მემრე/მემრენ/იმის უკან** create a semantic field of the future tense, although in these contexts the verb-predicate, attached to it, expresses not a specific time, but an indefinite, general time, and also includes an understanding of the plurality of action .

All this confirms the generally accepted position, according to which universal timeliness and ordinariness are sought in the internal dimension of each tense.

Maradidi Klarjuli's narration focuses on the relationship between real and grammatical tense. For a speaker, relative tense is often more important than grammar, what supports the notion that "time is a

somewhat semantic category, not a grammatical one". The same question is related to the time transfer factor: an action taking place in the present is transferred to the past and future (რატონ მოხველი და ახლა შიმიყვარდენ და არ'ნა დამავიწყონ...).

In this case, the action transmitted by the present is understood as something that happened in the past or will happen in the future, but does not contain a specific understanding of time. In fact, this is a common present, which points to a common spatial thinking.

In the narration of Maradidi, a transitional stage of the structural form of the sentence is observed, what is manifested in paratactical constructions. In particular, this applies to cases when the same word-member is intensively repeated in a conversation, especially a verb-predicate (– მე მაქინა მაქვან, ყველაფერი მაქვან... ძველი იხსენებს უსტობა არ მაქვან; – ალთუნი ევლეფთ, ჩასაცმელები ევლეფთ, რაცხა უნდანან ის ეაღებენ; – ტათლი მეატხოვდენ. ბიჭის სახში გოგოს თერეფი მეატხოვდენ ქათამი, თხილი...).

The verb-predicate არის-"to be" is also often used with a common-indefinite meaning, when it is functionally independent and is not part of the compound predicate (აქ ყველაფერი არი: ჩაი არი, თხილი არი, სხვა რამ არ არი...).

In addition to the verb-predicate, the intensive repetition of another word-member is also confirmed (– პაწაა ლობიაა, პაწაა სიმინდი, პაწაა ბიბერი მაქ დარგილი...).

In the Maradidi narrative, duplicated composites are especially striking. The second part of them is always a form with the prefix მ- and they are used mainly in cases where a number of things need to be listed. (თხილი-მილი; თოფი-მოფი; საჭმელები-მაჭმელებს; ღვინო-მინო...)

Various variants of a word უნდა -"should/must", found in three forms, create an interesting and peculiar intonation in a speech. It is attached to almost every part of speech and can be used several times in one and the same sentence: უნდა'→ნა'/და'/ნდა'.

It can be said that it is impossible to accurately convey what was said both on paper and to a reader, any well-written text only approximately reflects oral speech. The researcher is obliged and tries

to preserve as much as possible the natural sound of the written text, how to write the material so that the reader correctly perceives the peculiarity of the dialect pronunciation, how to reflect in the dialect text the characteristics of live speech, for example, restrained conversation, which thus distinguishes the dialect of one village or valley from another. That is why the written dialect material is correctly perceived and understood only by the native speaker of the given dialect, since for a speaker of another dialect, the degree of his perception-understanding decreases with the increase in dialectical features.

Keywords: dialects; speech; narration; feature; intonation; timbre; modal-expressive forms of behavior.